

УДК 378.1

Плаксій Т. М., Льопа М. С.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Кременчук

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено основні етапи становлення вітчизняної вищої правової освіти, здійснено аналіз наукової літератури з означеної проблеми. На основі проведеного аналізу визначено особливості університетської правової освіти в Україні XVII – поч. XXI ст., чинники, її характерні риси, змістові особливості та досягнення на кожному з етапів. Встановлено, що правова освіта в Україні пройшла шлях від канонічного права до розгалуженої системи як джерела кадрів для органів управління державою, правоохоронної системи тощо. Особливості розвитку вищої правової освіти на кожному із етапів визначаються: 1) соціально-історичними та політичними передумовами; 2) становленням вищої професійної освіти; 3) змістом вищої правової освіти; 4) потребою у кадрах правників-юристів; 5) юридичним забезпеченням вищої правової освіти. За час державної незалежності України в системі вищої правової освіти, що модернізується, так і не подолано позитивістські стереотипи правового мислення у підготовці юристів-правників.

Ключові слова: правова освіта, юридична освіта, право, університет, прецедент, правовий позитивізм.

Плаксій Т. Н., Лєпа М. С.

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского, Кременчуг

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ВЫСШЕГО ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье исследованы основные этапы становления правового образования, научная литература по теме. На основе произведенного анализа определены особенности университетского правового образования в Украине XVII – нач. XXI вв., его характерные черты, смысловые особенности и достижения на каждом из этапов. Установлено, что правовое образование в Украине прошло путь от канонического права к светскому, как источнику кадров для органов государственного управления, для правоохранительной системы и т.д. Особенности развития высшего правового образования на каждом из этапов определяются: 1) социально-историческими и политическими предпосылками; 2) становлением высшего профессионального образования; 3) содержанием высшего правового образования; 4) потребностью в кадрах правоведов-юристов; 5) юридическим обеспечением высшего правового образования. За время государственной независимости Украины в системе высшего правового образования, которая модернизируется, так и не преодолены позитивистские стереотипы правового мышления в подготовке юристов-правоведов.

Ключевые слова: правовое образование, юридическое образование, право, университет, прецедент, правовой позитивизм.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Усвідомлення досвіду особливостей розвитку вищої західної, американської та вітчизняної правової освіти є важливою запорукою успішної сучасної модернізації праворозуміння. Успіхи у реформуванні українського суспільства та глибокі позитивні трансформації на усіх його теренах значною мірою залежать від наявності висококваліфікованих професійних кадрів у всіх сферах соціально-економічного розвитку і, зокрема, у правничій сфері. Підготовка таких кадрів здійснюється у навчальних закладах, зокрема, закладах вищої юридичної освіти. Проблеми юридичної освіти, виховання й

підготовки кадрів правників не залишалися поза увагою української держави та провідних фахівців у галузі права на усіх етапах становлення й розвитку української державності, однак сучасні виклики висувають перед суспільством нові завдання, від розв'язання яких буде значною мірою залежати якість суспільних змін та місце України у світовому співтоваристві цивілізованих країн у XXI ст.

Сучасна українська правова освіта має тривалу генезу свого розвитку, у процесі якого набувала специфіки, особливостей, обумовлених тим чи іншим етапом та передумовами державно-правового будівництва, соціально-політичного устрою. При цьому важливим фактором реформування системи правової освіти виступає сьогодні зарубіжний досвід у цій царині європейських країн і, зокрема США. Якщо в демократичних державах Заходу і США, країнах із тривалою правовою традицією, правова особистість виховується самим життям, виникає «природно», народжуючись в сім'ї, то в Україні її формування має бути предметом цілеспрямованого формування. Це завдання покладається на правову освіту.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ. На думку М. Требіна, правова освіта є важливим комплексним компонентом механізму правової соціалізації особистості (процесу засвоєння, прийняття та реалізації суб'єктами правових цінностей суспільства, ідей, переживань, почуттів та емоцій людей, правових оцінок, норм і моделей поведінки). Правова освіта – система виховної і навчальної діяльності, що здійснюється у межах освітнього процесу, що базується на ідеї права і спрямований на створення умов для формування поваги до права, уявлень і установок, заснованих на сучасних правових цінностях суспільства, компетенціях, достатніх для захисту прав, свобод і законних інтересів особи і правомірної реалізації її громадянської позиції [9]. Усі сфери суспільно-економічного устрою країни потребують висококваліфікованого юриста, правника, підготовка якого здійснюється в процесі правової освіти у навчальних закладах, яка є структурним компонентом освіти в Україні.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей вітчизняної та американської вищої правової освіти у процесі їх становлення та розвитку.

Слід відзначити, що питання вітчизняної системи вищої правової освіти були і є предметом дослідження науковців, які вивчали різні аспекти цієї проблеми. Зокрема, комплексні дослідження, які частково торкаються пропонованої тематики, здійснювала О. Котикова, вивчаючи теоретико-методичні засади психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів та Л. Міхневич, яка виявила особливості розвитку юридичної освіти і науки в Київському комерційному інституті народного господарства в 1906–1930 рр. С. Богачов здійснив теоретико-методологічний аналіз ролі, функцій та значення правової освіти населення як складника системи освіти. Він розглянув диференціацію правової освіти та професійної юридичної освіти. Цієї тематики опосередковано стосуються наукові статті В. Масальського та Д. Скородумова, які досліджували спорідненість значень «юридична» і «правова» освіта. Окремі питання модернізації моделі вищої юридичної освіти та підготовки кваліфікованих фахівців сфери юридичної діяльності висвітлено в наукових працях М. Задояного та І. Оксьома, Л. Стецюк, В. Маньгори, В. Суценка, Д. Білінського та ін. [8] Значний внесок у дослідження питань розвитку правової освіти в Україні у період XVII – XX ст. здійснив С. Немченко [5, 6], а також провідні дослідники В. Тацій, С. Гусарев [9].

Аналіз науково-педагогічних праць з історії розвитку вищої правової освіти дозволяє відзначити, що її становлення в Україні розпочалося у XVII ст. у вищих навчальних закладах, а саме у Острозькій академії (1576 р.), у Києво-Могилянській академії (1632 р.), у Львівському університеті (юридичний факультет; 1661 р.). Важливим фактором впливу на юридичні освітні системи була залежність України від трьох імперій: Другої Речі Посполитої, Австро-Угорської та Російської імперій, що зумовило суттєві особливості розвитку вищої правової освіти. Українська правова думка в Галичині у XVII ст. розвивалась під впливом німецькомовної юридичної науки, спрямованої на виховання освіченого і

професійного чиновницького апарату. Особливістю юридичної освіти в частині України, яка перебувала під Австро-Угорською імперією, було те, що вона була включена до правового простору держави Габсбургів і це вимагало юридичних кадрів, яких «імпортували» з інших коронних земель, що не відповідало ані знанню умов, ані знанню специфіки краю, менталітету, традицій корінного населення Буковини [5, с. 36]. Започаткована підготовка юристів на юридичному факультеті Чернівецького університету (1875 р.). У XIX ст., з появою Харківського (1805 р.), Київського (1834 р.), Новоросійського в Одесі (1865 р.) університетів, розпочався розвиток правової освіти на підросійських українських землях. Створення юридичних факультетів у цих ВНЗ з сприяло спеціалізації фахової підготовки юристів. На початку XX ст. відкривалися як урядові, так і неурядові вищі навчальні заклади з юридичним напрямом освіти, що поєднувався з іншими напрямками (Київські вищі жіночі курси, Новоросійський вищий міжнародний інститут, Київський комерційний інститут) [5]. Особливості становлення вищої правової освіти в умовах панування в Україні трьох держав (XVII – поч. XX ст.) полягають насамперед у тому, що від початку у ній домінувало канонічне право для задоволення потреб духовенства, і лише з XVIII ст. правова освіта стала набувати світського характеру і виконувати роль джерела кадрів для органів державного управління, право охорони, адвокатури тощо; вона здійснювалася на фахових кафедрах в університетах у класичній формі, унормовувалася статутами на зразок європейських університетських шкіл. Послуги у наданні вищої юридичної підготовки представникам різних соціальних станів надавали також і неурядові освітні структури.

На сферу освіти, як і на усі сфери суспільного життя, у 20-х рр. XX ст. мав вплив більшовицький тоталітаризм, централізація в управлінні, аж до карально-репресивних заходів, за допомогою яких влада намагалася розв'язувати усі проблеми радянського будівництва. Негативні наслідки політики у сфері вищої юридичної освіти, криза у сфері юриспруденції проявилися фактичним припиненням науково-педагогічної діяльності, еміграцією професорів, закриттям класичних університетів (у 20-х–30-х рр. XX ст. в УСРР-УРСР не залишилося жодного юридичного навчального закладу), підготовкою спеціалістів із середньою юридичною освітою. І тільки потреба у кваліфікованих юристах для судово-прокурорських органів, слідства (як репресивної системи), органів державної влади й управління примусила вивести юридичні факультети зі складу університетів і перетворити їх у самостійні інститути. Постанова «Про заходи щодо розгортання і поліпшення правової освіти» мала на меті сприяти справі підготовки кадрів не тільки для сфери юриспруденції, а й для народного господарства.

З 1935 р. стала розширюватися мережа вищих юридичних навчальних закладів, середніх юридичних шкіл, курсів перепідготовки працівників правоохоронних органів (Відділ економіки і права при Академії наук, Всесоюзний інститут юридичних наук Наркомату юстиції УСРР тощо). Загалом здійснювалася реорганізація системи науково-дослідних установ і ВНЗ у сфері суспільних наук. Створена у країні Й. Сталіним атмосфера страху сприяла процвітанню догматизму, некритичного тлумачення репресивного за суттю законодавства, пошуку і викриття «ворогів народу», доносів тощо. У роки Другої світової війни діяльність юридичних вишів не припинялася в евакуації, а із приєднанням до системи вищої юридичної освіти юридичного факультету Львівського державного університету в Україні центрами юридичної освіти стали Київ, Харків, Львів та Одеса [6, с. 18].

У повоєнні роки гостро постала проблема нестачі кадрів для юстиції, проявився їх низький освітній і фаховий рівень, що спричинило вимогу перед вищою юридичною освітою подальшого її вдосконалення і розвитку, яке полягало у тому, що кожен випускник юридичного ВНЗ повинен бути готовим до будь-якої роботи юридичного спрямування, у кожній союзній республіці було створено центри юридичної освіти та ін.

50-ті – 60-ті рр. позначилися позитивізмом у правосвідомості, було створено фундамент для перетворення юридичної освіти у «кузню кадрів» насамперед для

правоохоронної системи. З 70-х рр. у академічній літературі закріпилися економічні знання, які мали пояснити, які саме норми права можуть бути найбільш ефективними для держбудівництва. У цей період поживляються дослідження актуальних проблем міжнародного права, а також земельного, колгоспного, цивільного, трудового, житлового, природоохоронного права та розширюється ареал викладання предметів цього права у ВНЗ, з'являється низка академічних видань, друкованих праць. Поняття «соціалістична законність» втілює офіційний для того часу (державний) механізм правозастосування – юристи, у якій галузі народного господарства вони б не працювали, покликані державою точно та неухильно втілювати в життя положення законів.

У середині 80-х рр. для роботи в таких умовах було розроблено спеціальні методи професійно-діяльничої підготовки спеціалістів (методи активного навчання: діалогові лекції, тренінги, рольові ігри, круглі столи, колоквиуми, навчальні фірми та ін.) [6, с.18-19]. Відтак, попри позитивні зрушення у бік практичного навчання та застосування методів активного навчання зміст юридичної освіти був заідеологізованим, радянська юридична школа готувала «офіційних юристів» [6, с.20] для органів влади, управління, для правоохоронних органів. У викладанні юридичних наук базисним принципом формування правосвідомості та правомислення майбутніх фахівців у галузі права залишався позитивізм. Методологія викладання правничих дисциплін зводилася до передачі знань від викладача до студента. Поряд із цим значна увага приділялася зв'язку навчання із науковою діяльністю та здобутками науки у царині права.

За роки державної незалежності, із запровадженням 1992–1993 рр. процедури державного ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів в Україні, кількість юридичних ВНЗ зросла (за словами координатора проектів ОБСЄ в Україні, сьогодні їх кількість сягає понад 200, а випускниками їх щороку стають 30 000 студентів). Та, як зазначає С. Немченко, навіть за роки державної незалежності України глибоких якісних змін у системі вищої правової освіти так і не відбулося [6, с. 20]. Попри надзвичайний попит на професії у галузі права в Україні накопичилися проблеми, від розв'язання яких залежатиме успішність модернізації усієї державної системи. Лише більше 10 % випускників займаються юридичною практикою. Основна проблема полягає в тому, що якість юридичної освіти не відповідає потребам ринку [2]. Надію на позитивні якісні зміни у сфері підготовки майбутніх правників-юристів в Україні надає Концепція розвитку юридичної освіти, розроблена Міністерством освіти і науки України та Міністерством юстиції України за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. У «Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії» сформовано розуміння фаху правника, окреслено правничі професії та умови доступу до них, сфери професійної діяльності, стандарт правничої освіти та критерії її якості [2]. Серед положень Концепції – запровадження обов'язкової п'ятирічної стандартизованої магістерської програми з права та єдиного державного кваліфікаційного іспиту для всіх здобувачів юридичної освіти. На основі цього 2017 р. випускники юридичних факультетів та правничих ВНЗ вперше вступали на освітній ступінь «Магістр» за спеціальністю «Право» на основі єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЗНО).

ВИСНОВКИ. Отже, проведений аналіз дозволяє виявити особливості становлення і розвитку вітчизняної вищої правової освіти, які визначаються: 1) соціально-історичними та політичними передумовами; 2) становленням вищої професійної освіти; 3) змістом вищої правової освіти; 4) потребою у кадрах правників-юристів; 5) юридичним забезпеченням вищої правової освіти. Зокрема, становлення вітчизняної правової вищої освіти відбувалося в межах освітньої політики трьох держав і це позначилося на особливостях її змісту: від канонічного права до світського як джерела кадрів для органів державного управління, правоохоронних органів, адвокатури тощо. Класичний університетський характер права освіта в Україні отримала за часів входження до складу Російської імперії шляхом її

нормативно-правового оформлення, створення статутів тощо. Розвиток правової освіти в радянський період в Україні характеризується певним драматизмом, непослідовністю в організації підготовки спеціалістів, заідеологізованістю, позитивізмом. Вища правова освіта за роки незалежності України суттєво не змінилася, а отже її сучасна модернізація має сприяти підготовці нового покоління правників для скорішого просування країни на шляху до євроінтеграції, до подолання корупції насамперед у верхніх ешелонах влади, до розбудови правової держави, де усі її громадяни будуть рівні перед законом.

Різні аспекти даної проблеми потребують поглибленого вивчення, а отримані результати можуть стати у нагоді студентам та викладачам ВНЗ під час вивчення навчальних курсів «Історія та теорія вищої юридичної школи», «Історія навчально-виховних систем» та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід у США у порівняльній перспективі / В. С. Бігун. – К. : Юстиніан, 2006. – 272 с.
2. Відбулася презентація Концепції розвитку юридичної освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/265861>.
3. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія / С. Д. Гусарев. – К. : Знання, 2005. – 375 с.
4. Метод кейсов. Матеріал из E-xecutive [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/>.
5. Немченко С. С. Становлення правової освіти в Україні в XVII – на початку XX століття / С. С. Немченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 4. – Том. 1. – С. 36–40.
6. Немченко С. С. Особливості розвитку правової освіти в Україні в УСРР-СРСР у 1920–1991 рр. / С. С. Немченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3–2. – Том 1. – С. 17–21.
7. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / За ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2013. – 440 с.
8. Сущенко В. М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні / В. М. Сущенко // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2007. – Т. 69. – Вип. 56. – С. 184–187.
9. Требін М. П. Філософія правової освіти в Україні: напрями і перспективи / М. П. Требін // Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи : Матеріали V Міжнародної конференції. – 24–25 квітня 2014. – Х. : ХНУМГ, 2014. – С. 33–38.
10. Жебровська К. А. Особливості моделей юридичної освіти в США / К. А. Жебровська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 27–29.

Plaksiy T., Lyopa M.

Kremenichuk Mykhailo Ostrohradskiy National University, Kremenichuk

FEATURES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN HIGHER LEGAL EDUCATION

The article explored the main stages of the formation of the national legal education; an analysis of scientific literature on a given problem was carried out. On the basis of the analysis the features of university legal education in Ukraine XVII – early XXI century were determined, characteristic features, content features and achievements at each stage. It has been determined that legal education in Ukraine has gone from the canon law to a branched system, as a source of personnel for government authorities, for the law enforcement system etc. The features of the development of higher legal education at each of the stages are determined by: 1) socio-historical and political preconditions; 2) formation of higher professional education; 3) content of higher legal

education; 4) need for lawyers; 5) legal support of higher legal education. During the time of state independence of Ukraine in the system of legal education, which is being modernized now; positivist stereotypes of legal thinking in the training of lawyers have not been overcome.

Key words: legal education, law, university, precedent, legal positivism.

REFERENCES

1. Bihun, V.S. (2006), *Yurydychna profesiia ta osvita. Dosvid u SShA u porivnialnii perspektyvi*, Yustynian, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
2. *Vidbulasia prezentatsiia Kontseptsii rozvytku yurydychnoi osvity v Ukraini*, available at: <http://www.osce.org/uk/ukraine/265861>. [in Ukrainian]
3. Husariiev, S.D. (2005), *Yurydychna diialnist : metodolohichni ta teoretychni aspekty*, Znannia, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
4. *Metod keisov. Materyal yz E-xecutive*, available at: <http://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php/>. [in Russian]
5. Nemchenko, S.S. (2015), "The formation of legal education in Ukraine in the seventeenth – early twentieth century", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 4, pp. 36–40. [in Ukrainian]
6. Nemchenko, S.S. (2015), "Features of the development of legal education in Ukraine in the USSR-USSR in 1920-1991", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 3–2, pp. 17–21. [in Ukrainian]
7. Tatsiia, V.Ia., Hetmana, A.P. and Danyliana, O.H. (2013), *Pravove vykhovannia v suchasni Ukraini*, Pravo, Kharkiv, Ukraine. [in Ukrainian]
8. Sushchenko, V.M. (2007), "Modern problems of reforming legal education and science in Ukraine", *Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyi zhurnal*, Iss. 56, pp. 184–187. [in Ukrainian]
9. Trebin, M.P. (2014), "The Philosophy of Legal Education in Ukraine: Directions and Perspectives", *Sotsialno-humanitarni vektory pedahohiky vyshchoi shkoly : Materialy V Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii*, pp. 33–38. [in Ukrainian]
10. Zhebrovska, K.A. (2014), "Features of legal education models in the United States", *Porivnialno-analitychne pravo*, no. 5, pp. 27–29. [in Ukrainian]

Плаксі́й Тама́ра Миколаївна,

к. і. н., доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філософії,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук
Полтавської обл., Україна, 39600.
Тел. +380984605610.
E-mail: kafspn@rambler.ru

Plaksiiy Tamara Mykolayivna,

Cand.Sc. (History), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Psychology, pedagogy and philosophy,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyyi
National University,
vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk,
Poltava Region, Ukraine, 39600.
Tel. +380984605610.
E-mail: kafspn@rambler.ru

Льопа Марина Сергіївна,

магістранта,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,
вул. Першотравнева, 20,
м. Кременчук
Полтавської обл., Україна, 39600.
Тел. +380977986882.
E-mail: kafspn@rambler.ru

Lyopa Maryna Sergiyivna,

Master Student,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyyi
National University,
vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk,
Poltava Region, Ukraine, 39600.
Tel. +380977986882.
E-mail: kafspn@rambler.ru

Стаття надійшла 16.09.2017